

Հրատարակչատան կողմէ

Ներկայ հրատարակութիւնը կողքի մը տակ կը հաւաքէ Շաւարշ քինյ. Պալըմեանի Դեկտեմբեր 1962 - Ապրիլ 1963 թուականներուն, «Ժամանակ» օրաթերթին մէջ «Գաւառէն ձայներ» ընդհանուր խորագրով պարբերաբար հրատարակուած յօդուածաշարքը, որ մաս կը կազմէ ատենին մեծ ժողովրդականութեան արժանացած «Ու ես կ'երթամ»ներուն: Տէր հօր գրիչով 1960-ականներու գաւառն է որ կը պատկերանայ մեր աչքին՝ հայու բեկորներով, կիսափոլ կամ ամբողջապէս աներակ յուշարձաններով: Հատորին մէջ գործածուած են նաեւ տէր հօր արխիւին մաս կազմող եւ անձամբ իր կողմէ նկարուած լուսանկարներ:

Հրատարակուած է իւմբաբրուած վերաբերեալ

**ԳԱԻԱՌԷՆ
ՉԱՅՆԵՐ**

Արաս Հրատարակչություն
A r a s Y a y ı n c ı l ı k
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Z
34070 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (90) 212.252 65 18 - 243 06 02
Fax: (90) 212. 252 6519
www.arasyayincilik.com
info@arasyayincilik.com
Sertifika No. 10728

ARAS - ԱՐԱՍ 171

ԳԱԻԱՌԷՆ ՉԱՅՆԵՐ
ՇԱԻԱՐՇ ՔԱՀԱՆԱՅ ՊԱՆԸՄԵԱՆ

Հրատարակչության պատրաստեց
Սեւան Տէյիրմենճեան

Կողքը պատրաստեց
Արէա Կըճըր

Կողքի լուսանկար
Կիսափուլ կամուրջ մը Տիգրիսի վրայ, Ճիզրէի մօտ

Տպագրութիւն
Սենա Օֆսեթ

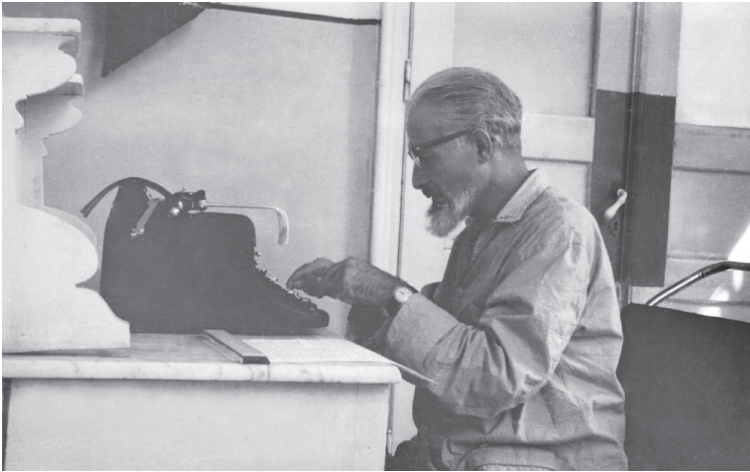
Հոկտեմբեր 2016, Ստանպուլ

ISBN 9786055753719

ԳԱԻԱՌԷՆ ՉԱՅՆԵՐ

ՇԱԻԱՐՇ ՔԱՏԱՆԱՅ ՊԱԼԸՄԵԱՆ

ՇԱԻԱՐԵ ՔԱԿԱՆԱՅ ԴԱԼԵՄԵԱՆ

Զառա, 1915 - 1993, Ստանկոլ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՇԱԻԱՐՇ ԲԱՏԱՆԱՅ ՊԱԼԸՄԵԱՆԻ

Շաւարշ քհնյ. Պալլմեան, աւագանի անունով Ցաւակ, ծնած է 15 Սեպտեմբեր 1915 թուականին, Սեբաստիոյ Հայաշատ Ջառա գիւղին մէջ, որպէս զաւակը Գրիգոր եւ Անթիքա-Անգինէ (ծնեալ Աբոյեան) Պալլմեան ամուսինները: Հայրը նահատակուած է Մեծ եղեռնի օրերուն, երբ կինը չորս ամսական յղի էր: Մկրտուած է 1925-ին, Ջառայի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ, կնքահայրութեամբ Վաղարշակ Սեթեանի:

Սկզբնական կրթութիւնը կը ստանայ Ջառայի նախ հայկական ու յետոյ «Ճումհուրիյեթ» պետական նախակրթարանին մէջ, ապա կը հասնի Պոլիս եւ կը դառնայ Գարակէօզեան ազգ. որբանոցին մէկ սանը: Կ'աւարտէ 1934-ին եւ որպէս զործակատար կը սկսի աշխատելու «Սարգիս Գասապեան» վաճառատան մէջ, մինչեւ 1936-ը: Այդ թուականէն մինչեւ 1940 թուականը ժամագործութեամբ պարապելէ ետք, կը դառնայ դերձակ, ինչպէս որ էր հայրը:

13 Փետրուար 1943-ին, Ս. Երրորդութիւն եկեղեցիին մէջ կ'ամուսնանայ Մարգ Մարիամ Դարբինեան Տեմիրճիի հետ: Կը բախտաւորուին երեք զաւակով՝ Գրիգոր (ծն. 1944), Պարգեւ (ծն. 1947) եւ Անգինէ (ծն. 1949):

1951-1954 թուականներուն կը հետեւի պատրիարքարանի քահանայական լսարանի դասընթացքին: Աւարտելուն պէս, 7 Մարտ 1954-ին, Սկիւտարի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ մէջ կը ստանայ քահանայական օծում՝ ձե-

ուամբ Գարեգին Ա. Տրապիզոնցի (Նաչատուրեան) պատրիարքի: Պաշտօն կը վարէ Պոլսոյ զանազան թաղերու, ինչպէս՝ Սիլևտար, Պիւլիւքտերէ, Յերիգիւղ, Քուճքափու, Պաքըրգիւղ, եկեղեցիներուն մէջ:

Շաւարշ քհնյ. Պալլմեան 1960-ականներէն սկսեալ եղած է նաեւ շրջուն հոգեւոր հովիւ գաւառի տարբեր քաղաքներուն ու գիւղերուն մէջ, ինչպէս՝ Ատանա, Մարտին, Տիյարպեքիր, Էլազըղ, այդ թուականներուն իսկ իրենց գոյութիւնը պահպանող հայ համայնքներուն համար: Պալլմեան դէպի գաւառ կատարած իր այցելութիւնները վերածած է առիթի մը՝ պեղելու, ուսումնասիրելու, յայտնաբերելու հայ ժողովուրդի նիւթական ու հոգեւոր ժառանգութեան մնացորդացը, զորս վկայագրած է մամլոյ էջերուն վրայ տպագրած յօդուածաշարքերով, տակաւին անտիպ ու անմշակ սեւագրութիւններով, ինչպէս նաեւ խօսուն լուսանկարներով:

Շաւարշ քհնյ. Պալլմեան, Շնորհք Ա. Եղգղատցի պատրիարքի գահակալութեան շրջանին (1961-1990), եկեղեցական իշխանութիւններուն հետ ունեցած տարակարծութիւններուն կամ ինչ-ինչ հարցերու պատճառով ստացած է տարբեր պատիժներ, մինչեւ իսկ երկար տարիներ կախակայուած է: Իսկ Գարեգին Բ. Պոլսեցի պատրիարքի գահակալութենէն ետք (1991) վերստին կոչուած է քահանայութեան:

Շաւարշ քհնյ. Պալլմեան վախճանած է 10 Յունիս 1993-ին, Ս. Փրկիչ ազգ. հիւանդանոցին մէջ: Յուղարկաւորութեան ու վերջին օձման կարգը կատարուած է Քուճքափուի Ս. Աստուածածին Մայր եկեղեցւոյ մէջ, ձեռամբ Գարեգին Բ. Պոլսեցի պատրիարքի: Մարմինը ամփոփուած է Շիշլիի ազգ. գերեզմանատան մէջ, քահանաներուն թաղը:

ԴԷՊԻ ԱՂԲԻԻՐԸ ԼՈՅՍԻՆ...

ՍԵՒԱՆ ՏԷՅԻՐՄԵՆՃԵԱՆ

Շաւարշ քհնյ. Պալըմեան, 1964-ին, հիւանդութեան պատրուակով բացարձակ հանգիստ կը խնդրէ պատրիարքէն: Կ'արտօնուի այն պայմանով սակայն, որ իւր քանչիւր կիրակի արարողութեան մասնակցի ու պատարագէ Սկիւտարի Ս. Խաչ եկեղեցիին մէջ: Տէր հայրը փոխանակ բացարձակ հանգիստի ու կիրակնօրեայ պատարագներու, կ'երթայ գաւառ, «առանց գաւառ երթալու արտօնութիւն խնդրելու Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօրմէն»: Տէր հայրը իր այս զանցառութեան հետեւանքով կը փիլոնազրկուի՝ պատրիարքական փոխանորդ Յարութիւն քահանայի ստորագրութեամբ, 7 Օգոստոս 1964 թուակիր նամակով մը (որ կը գտնուի Պալըմեանի անձնական արխիւին մէջ):

Պալըմեանի համար դէպի գաւառ ճամբորդութիւնը սպեղանի մըն էր, հիւանդութեան դարման: «Հակառակ լուրջ վտանգ մը սպառնացող եւ բացարձակ հանգիստի կարօտ եղող հիւանդութեանս, գաւառի մէջ առոյգ պատանիի մը աշխուժութեամբ լեռներ կը մագլցիմ, ձորերու անդունդները կը խորասուզուիմ, անտառներու ու կիրճերու խորութեանց մէջ անվախ կը ճամբորդեմ: Շատ անգամներ գիշերները նոյնիսկ կը ճամբորդէի: Ծառերը ձայն կու տան, թաւալող ջուրերու ալիքները կ'երգեն... Ես ալ կը պարեմ, քան թէ կը քալեմ...», ի հեճուկս իրեն տնօրինուած պատիժին՝ կը գրէր ան անձնական արխիւին մէջ պահպանուող էջի մը վրայ:

Անհանդարտ հոգի մը, ինչպէս իրենն էր, բնական է որ խաղաղութեան կարօտ մնար: Որպէս եկեղեցական, կ'ապրէր արտաքնապէս ոսկեղօծուած, սակայն կեղծիքներ, քսութիւններ, դաւադրութիւններ քողարկող կղերական նուիրապետութեան մը մէջ, որուն հանդուրժել կարելի չէր ըլլար շատ անգամ: Անմշակ արխիւիւն մէջ պատմական, աշխարհագրական, հնագիտական, ազգագրական արժէքաւոր նիւթերու առընթեր, կարելի է հանդիպիլ նաեւ հոս ու հոն ուղղեալ նամակներու, օրագրային գրառումներու, որոնց մէջ տէր հայրը կը բողոքէ, կը ջանայ ճշմարտութիւնը պատմել, բացատրուիլ. իրեն համար արդարութեան հասնելու միջոց մըն էր թերեւս ատիկա, անհանդուրժողութիւն յայտնելու կերպ մը, չլուելու, բարբառելու, ձայն ու գլուխ բարձրացնելու ձեւ: Այնքան որ իր հակառակորդները այս «փորձանք քահանայէն» փրկուելու համար պատրիարքին կ'առաջարկեն զինքը որպէս հոգեւոր հովիւ Հնդկաստան ուղարկել: Պալլմեան թէեւ պատրաստ էր մեկնելու, սակայն պարագաները այնպէս մը կը դասաւորուին, որ փոխանակ Պոմպէյի, իր առջեւ որպէս փրկուելուն կը բացուին գաւառին դռները, ուրկէ մտնելը պատիժի համարժէք էր պոլսեցի միւս քահանաներուն համար*:

Հայրենի երկիրը, այլոց աքսորատեղի, իրեն համար երկար տարիներ կը դառնայ առաքելութեան վայր՝ Մուշ, Տիգրանակերտ, Խարբերդ, Մարտին, Կիլիկիա ու տեղւոյն հայութիւնը, այդ տեղերու նիւթական ու բարոյական

* Շաւարշ քհնյ. Պալլմեանի կեանքի փոթորկոտ պատմութեան մասին կարելի է կարդալ իր որդիին՝ տքթ. Պարգեւ Պալլմեանին կողմէ գրի առնուած «Յիշողութենէս հատուածներ հօրս կեանքի ողբասկանէն» յօդուածը, տե՛ս «Ու ես կ'երթամ», Շաւարշ քահանայ Պալլմեան, Մարտ 2005, Ստամպուլ, էջ՝ 259-270:

Հարստութիւնը, վանքեր ու եկեղեցիներ, քաղաքային թանգարաններ դրուած Հայու իրեր, քարերու վրայ դրոշմուած արձանագրութիւններ տարիներ անց վերստին իրմով կը վկայագրուին: Պոլիսէն առաքեալ տէրտէր մը նորապսակի մը, երախայի մը կամ մեռեալի մը վրայ հագիւ աղօթք մըմնջէր ու վերադառնար թերեւս, սակայն Շաւարշ Պալըմեան կը լուսանկարէր, կ'արձանագրէր, զեկոյցներ կը պատրաստէր, լեռ ու ձոր կը մագլցէր՝ հասնելու աւերակ վանքի մը, տաճարի մը փլատակներուն եւ, ամենակարեւորը, պոլսահայ մամուլի միջոցով իր տեսածներն ու լսածները կը փոխանցէր Էրզրի կարօտով տոչորուող Հայրենաբաղձ հոգիներուն:

Պալըմեանի դէպի գաւառ անդրանիկ առաքելութիւնը կը կայանայ Դեկտեմբեր 1961-էն՝ Շնորհք պատրիարքի ընտրութենէն ետք, որպէս հերթապահ հովիւ (որոշուած էր, որ իւրաքանչիւր քահանայ ամիս մը ժամկէտով պաշտօնավարէ այնտեղ): Տէր Հայրը հետագային, 1965-էն մինչեւ 1968, պիտի դառնար շրջուն քարոզիչ գաւառի:

Իրմէ գրութիւններ մամուլի էջերուն կ'երեւին նախ «Գաւառէն ձայներ» ընդհանուր վերնագրով, Դեկտ. 1962-էն սկսեալ. «Ժամանակ»ի մէջ տպագրուած առաջին յօդուածը ունէր «Ատանա եւ Անաւարգայի բերդաքաղաքը» (12 Դեկտ. 1962) խորագիրը: Յօդուածաշարքը միջոց մը, մինչեւ 25 Ապրիլ 1963, կը շարունակուի «Ժամանակ»ի մէջ, ապա՝ 17 Հոկտ. 1964-էն վերջ, «Ու ես կ'երթամ» խորագրով կը փոխադրուի «Նոր Մարմարա» օրաթերթ:

Հրատարակչատունս 2005-ին կողքի մը տակ ամփոփած եւ առանձին հատորով հրատարակած էր

յօդուածաշարքի «Նոր Մարմարա»ի հատուածը, հետեւաբար այսու կը ներկայացուին «Ժամանակ»ին մէջ հրատարակուածները՝ նպատակ ունենալով ամբողջացնելու, աւելի լայն հանրութեան մը հասանելի դարձնելու Պալըմեանի՝ ատենին այդքան սիրուած շարքը:

«Ու ես կ'երթամ...»:

Առած մը դարձած է այս խօսքը: «“Ու ես կ'երթամ” այնքան ժողովրդականացաւ որ ընտանեկան հաւաքոյթներու միջոցին եւ կամ այցելութիւններու ատեն իբր հրաժեշտի խօսք սովորութիւն եղաւ», պիտի խոստովանէր տէր հայրն ալ:

Պալըմեանի բրգնկցի մեծանուն հայրենակիցը՝ Դանիէլ Վարուժան, «Լոյսը» քերթուածին մէջ եղբայրներէ հալածական, հազար ու մի դժուարութիւններ յաղթահարելով կ'երթար դէպի աղբիւրը լոյսին:

Ու ես կ'երթամ դէպ ի աղբիւրը լոյսին...

Քանի՞ հազար, քանի՞ հազար տարիներ
Պէտք է որ ա՛յսպէս քալեմ.

Քանի՞ անգամ պէտք է իյնամ, կարեւելք,
Ճանապարհիս վրայ բացուած

Նըպատակիս ժայռափըշուր մուրճերով.

Ջրգիտե՛մ ես. - միայն թէ, ո՛վ եղբայրներ,

Ո՛վ խաչ հանող եղբայրներ,

Թողուցէք զիս ճամբորդութեանս մէջ մինակ,

Ա՛յնքան մինակ եւ ա՛յնքան լուռ, որ լըսեմ

Տրոփը սըրտիս, գոր ընտըրած նուազս է

Նուազներուն մէջէն բիւր.

Արեւով լի եւ արեւները տանող

Ուղիիս վրայ մի՛ սըփռէք

Ձեր շուքը, մռայլ թեւի մը պէս ուրուրի:

Եւ ոչ ալ զիս կանչեցէք

Խընճոյքներուն ձեր գուարթ՝
Ուր բողոթիւնը կը գարնէ նուագարան:
Ընդունայն է խոստանալ
Սըրտիս կոյսեր, - սիրտըս սափորն է դատարկ,
Ու ես կ'երթամ դէպի աղբիւրը Լոյսին:

*Վարուժանին այս տողերը կրնային ներշնչել տէր
Հայրը, զոր նոյնպէս կը հալածէին իր հոգեւոր եղբայր-
ները: Պալըմեան կ'ընտրէր ճամբորդութիւնը՝ մինակ ու
լուռ, դէպի աղբիւրը լոյսին, զոր կը հաւատար գտնել
Հայրենի ոստաններուն մէջ:*

*Հաւանական այլ ներշնչանքի աղբիւր մը ըլլար
թերեւս Գարեգին Սրուանձտեանցի «Թորոս աղբար»ը,
որու յառաջաբանի աւարտին հեղինակը գրելէ ետք, թէ
«Հայ եղողը՝ Հայաստանի հողոյն վրայ ինքզինքը կը
ճանաչէ, ինքզինքը վեհ եւ կենդանի կը գտնէ», ճամբայ
կ'իյնայ ըսելով՝*

«Ահա կ'երթամ ես»:

*Մեզի կը մնայ հետեւիլ Շաւարշ քհնյ. Պալըմեանին,
որու բռնած ճամբան կը տանի դէպի աղբիւրը լոյսին...*

**ԳԱԻԱՌԷՆ
ՉԱՅՆԵՐ**

ԱՏԱՆԱ ԵՒ ԱՆԱԻԱՐՉԱՅԻ ԲԵՐԴԱՔԱՂԱՔԸ

Ատանա Անատոլուի սիրուն քաղաքներէն մէկն է, ընդարձակ ու լայն դաշտագետնի մը վրայ հիմնուած, ճամբաները լայն, երկայն ու շիտակ են: Բարձր ու հովասուն ծառեր քաղաքին թէ՛ գեղեցկութիւն մը կու տան եւ թէ՛ շուք կ'ընեն:

Լայն ճամբայ մը քաղաքը երկուքի կը բաժնէ: Նոր Ատանան իսկապէս շատ գեղեցիկ է: Բարձր ու լայնանիստ շէնքեր սիրուն պարտէզներու մէջ կառուցուած են: Այս թաղամասին տուները գրեթէ առհասարակ պարտէզներու մէջ շինուած են: Բոլորն ալ ճաշակաւոր ու ներդաշնակ են:

Հին քաղաքն ալ իւրայատուկ ոճովը դեռ իր գոյութիւնը կը պահպանէ: Փողոցները նեղ, ծուռ ու մուռ: Սակայն հոս ալ բարձր ու վայելուչ շէնքեր չեն պակսիր, հոս ալ անցեալի փառքը յիշեցնող տեսարաններ կան:

Քաղաքէն դուրս Ատանայի գետին վրայ իրարմէ հինգ-վեց հարիւր մեթր հեռաւորութեան վրայ շինուած երկու կամուրջներ կան, որոնց մէկը նորին, իսկ միւսն ալ հինին ներկայացուցիչներն են: Հոս ալ հինը նորին վրայ յոխորտանքով կը նայի:

Հին կամուրջին կամարներու շարքերը պար բռնած հարսերու նման նազանքով ջուրերու գիրկը կը պարեն: Մինչդեռ նորը հինին քով իր նոր դիմագիծով բարակ ու պեթոն սիւներովը նիհար ու տփօոյն հիւանդի մը կմախսացած տեսքը ունի:

Ժողովուրդին հագուելակերպն ալ նոյն տեսարանը կը պարզէ: Ոմանք արդիական տարազ կը կրեն, ոմանք

ալ սեւ ու լայն անդրավարտիքներ կը հագնին: Ոտքերնին եմենի ըսուած տրեխի մը տեսակը կօշիկներ ունին, մէջքերնին գունաւոր ու լայն գօտիններ կը փաթթեն:

Երթեւեկութեան սպասարկութեան գործին մէջ ալ հինն ու նորը միասնաբար կ'աշխատին: Արդիական շքեղ օթօներու կարգին, երկու ձիով լոնտոններ կան: Օտարները այս հին լոնտոններով ճամբորդել կը նախընտրեն եւ ես ալ միշտ ասոնցմով ճամբորդեցի:

Գիւղացի կիները գրեթէ ամբողջութեամբ նոյնպէս այրերու նման լայն անդրավարտիքներ կը հագուին, գլուխնին կը փաթթեն մետաքսեայ շալեր, որոնց ծայրերը մանր ոսկիներով եւ կամ ուլունքներով զարդարուած են:

Մաքուր ու արդիական ճաշարաններ կան, սակայն Ատանայի աւանդական քէօֆթէները ի պատուի են: Կարմիր պղպեղով, սոխով ու համեմներով պատրաստուած քէօֆթէները լաւաշ հացերու վրայ, պնակներու մէջ կը դրուին, կարմիր բողկով, կանանչ բանջարներով պնակին եզերքը կը զարդարեն:

Ահա քաղաք մը, ուր հինն ու նորը իրար միացած զիրար կը լրացնեն, միասնաբար մարդուն հաճելի պահեր կ'ապրեցնեն:

Ատանա թէեւ նոր կառուցումներով կը յառաջդիմէ, սակայն իր հնութիւնները շատ աւելի հետաքրքրական են եւ անոնց արժէքը անցեալի քաղաքակրթութեան նմոյշները ըլլալն է: Զիս Ատանա հրաւիրողն ալ այն հնութիւնները եղան:

Երբեմնի թագաւորանիստ ոստաններն ու հայրապետանոցները ժամ առաջ տեսնելու մարմաջին մղուած կ'երթամ:

Ատանայէ Սիս հարիւր քիլօմետր է հեռաւորութիւնը: Ընթացքներու մէկ մասը նոր ու հանգստաւէտ, իսկ միւս

մասն ալ հին է, ծուռ ու մուռ, դարձդարձիկ ու յոգնեցուցիչ: Բայց տեսարանը այնքան գեղեցիկ է որ մարդ յոգնութիւն չի գգար:

Ատանայէ դէպի Տաւրոսներ մեր օթօպիւսը կը սուրայ: Շարժավարը պահ մը առաջ իր կայանը հասնելու համար կ'աճապարէ: Ես ալ կարելի եղածին չափ շուտ հասնելու մարմաջով հեւ ի հեւ վազքին տաղտուկէն չեմ դժգոհիր:

Վաթսուն քիլօմեթր հեռուէն Սիսի բերդը կը տեսնուի: Տաւրոսներու ստորոտը լայն ու հարթ դաշտի մը վրայ բարձրացող այս բերդաքաղաքը Տաւրոսներէն անջատ հսկայ աշտարակի մը երեւոյթը ունի:

Բերդին արեւելեան դաշտը, որ մինչեւ Տաւրոսները կ'երկարի, նարինջի ու բանջերեղէնի ընդարձակ պարտէզներով օժտուած է, Սիս քաղաքն ալ այս դաշտին վրայ՝ բերդին ստորոտը կառուցուած է:

Կէսօրին Սիս մտանք: Բնաւ յոգնութիւն չեմ գգար: Միայն անօթութիւնն ու ծարաւը զիս կը նեղեն: Քէօֆթէ ուտելու համար ճաշարան մը կը մտնեմ, աւանդական սովորութեան համաձայն ժողովուրդը կը բարեւեմ, բոլորին բարի ախորժակ կը մաղթեմ եւ սեղանի մը առջեւ կը նստիմ:

Ճաշարանը փոքրածաւալ տաշուած քարով շինուած էր. տեսայ որ քաղաքին հին շէնքերը բոլորն ալ քարով շինուած են:

Ճաշէն վերջ երբ դրամ տալու գացի, «Դուն մեզի Աստուծոյ բարեւը բերիր, քու դրամդ վճարուած է... Դուն մեր հիւրն ես, երթաս բարեաւ», ըսին եւ զիս սրճարան մը հրաւիրեցին: Հոս սուրճ հրամցուցին եւ նոյնպէս դրամը իրենք վճարեցին:

Ատանացիներու այս չափազանց վեհանճն հիւրասիրութիւնը զիս այս միջավայրին շուտ մը մտերմացուց: